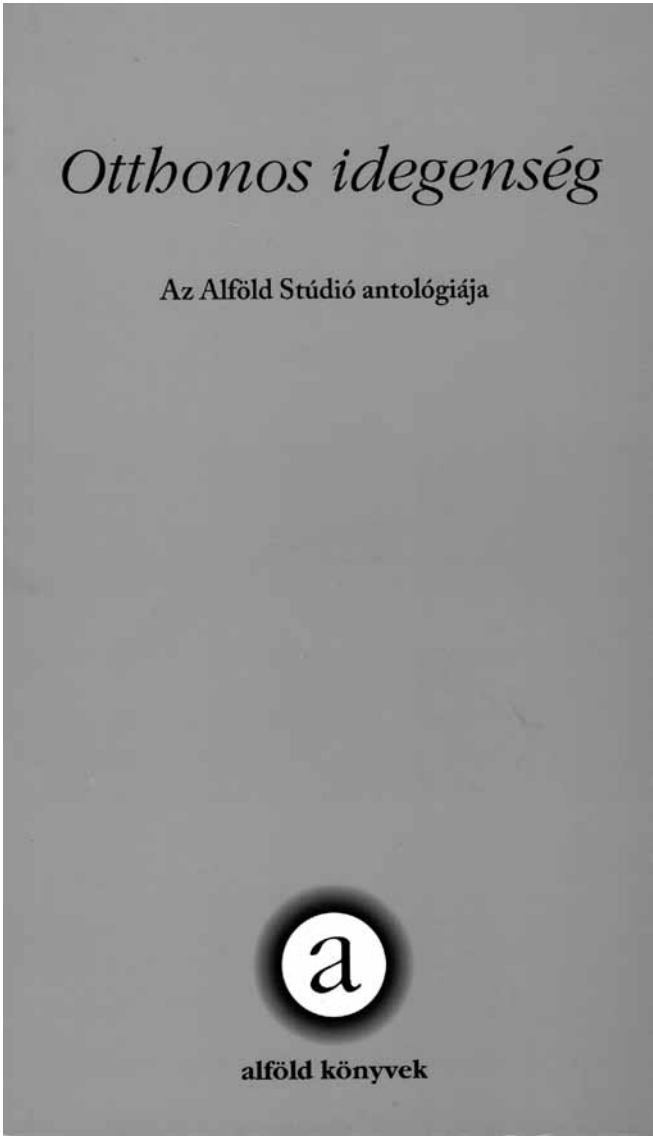

kinthető szerkezetű, és az érdeklődő laikus számára is olvasható; valamennyinek helye volna egy-egy Alföld-számban (vagy bármelyik jobb irodalmi folyóiratban). Nem mondom, kell hozzájuk némi erőfeszítés — a terminológiát nem mindig és főleg nem azonnal érti a beavatatlan olvasó, nem minden utalás lesz világos, és a tömörség odafigyelést igényel; de végeredményben meglepően élvezetes és elmemozgató szövegek gyűjteményét kapjuk.

Noha tartózkodnék az irodalomtudományos értekezésekre vonatkozó általános megállapításoktól, annyit azért hadd közhelyezek: ilyenek olvastán a *továbbgondolhatóság* jelenti az igazi izgalmat. Azt a *rest* keressük, ahol (amikor) valami nincs teljesen megoldva, befejezve, lezárva. Vonatkozzon ez akár a tárgyra, akár a módszerre. Megmagyarázom: Akkor igazán érdekes az írás, ha az olvasónak kedve támad kiegészíteni (s ennélfogva: hiányokat talál benne); akár mert a tárgyról magáról jut eszébe valami más (egy másik szöveg, a szövegnek egy másik részlete, a szöveg egy nem tárgyalt része, és így tovább), akár mert a megközelítést próbálja meg másra alkalmazni, kiterjeszti az elemzést valami egészen másra. Nos, ebben a tekintetben a kötet írásai példamutatóak: sokszor és sok minden juthat az olvasó eszébe, amit, ha értene hozzá, akár meg is írhatna; és ez nemcsak a szakmabeliekre vonatkozik: a kevésbé hozzáértő olvasóban is gondolatok sora indul meg, ami ezek nélkül az írások nélkül minden bizonyosan nem következne be.

Mondok két (véletlenszerű) példát. Urecky Eszter elemzésének tárgya egy angol regény, amelyben újra meg újra felbukkan London csatornarendszere, s az egész mű motívumrendszerének középpontjában a szenny, a fölöslegtől való megszabadulás, a tisztaság és fertő, az erkölcsi és a materiális tisztátalanság áll. A remek tanulmány olvastakor óhatatlanul elkezd járni az agyunk: hol vannak még ilyen motívumok? Milyen szövegeket volna még érdemes ebből a szempontból vizsgálat alá vonni? Vajon — például — Zola regénye, a *Párizs gyomra*, vagy a szeméttelen játszódó Kuroszava-film, a *Dodeskaden* mutat-e bármi hasonlóságot Kneale regényével (vagy egymással)? És — kinek milyen az olvasottsága meg a memóriája — sorra juthatnak eszünkbe azok a szövegek, amelyekkel esetleg lehetne valamit kezdeni Urecky elemzése nyomán. Vagy ott van Barna Péter írása Kosztolányi útirajzairól — itt nem a megközelítés, hanem inkább a tárgy indíthatja be a fantáziánkat. Az említett kortársak (Márai, Illyés, Németh László, Szabó Lőrinc) mellett kik vannak még? Cs. Szabó, persze — és még? És mihez kezdjünk a régebbiekkal meg az újabbakkal? Van-e vajon különbség? És mit találhatunk még, ha másképp, máshonnan nézzük meg Kosztolányi szövegeit, vagy éppen mást nézünk meg bennük? Mert nyilván volna még mit keresni bennük — maradtak izgalmas kihagyott részek.

Valahogyan így — ez a gondolkodásra ingerlő nyitottság az, ami a legélvezetesebb valamennyi tanulmányban. Noha természetesen nem mindegyik fog mindegyikünknek tetszeni. És ha már az útirajzoknál tartunk: az írásokat úgy is tekinthetjük, mint amelyek egy-egy útra kalauzolnak el bennünket. Van, ame-

lyik jól ismert tájra visz el, csak éppen más úton, vagy más szépségeit mutatja meg a helynek; van, amelyik eddig sosem látott érdekességekkel ismertet meg; és van, amelyiknek élvezettel hallgatjuk meg a beszámolóját, de eszünk ágában sincs valaha is vele tartani. Ez utóbbi csoportba tartozik Bujdosó Ágnes remek írása a Vágási Feri-jelenségről — magam például csaknem semmit nem tudok a *Szomszédokról*, és nem bánom, ha ez így is marad.

Az ismerős helyekre például olyan írások vezetnek el, mint (a már említett Kosztolányi-tanulmányon kívül) Papp Sándor tanulmánya Csáthról és a dekadenciáról, Korpa Tamás Szilágyi Domokos verséről, Jován Katalin Orbán Ottóról, Balajthy Ágnes Térey *Protokolljáról*, Lovas Anett Csilla Takács Zsuzsáról, Borbély Szilárdról és Mestyán Ádámról. Ez volna a kötet első fele — a szerkesztők ügyesen becsalogatják az olvasót a legismeretebbeiktől a különösebbek felé. A második rész ugyanis részint

külhoni (és részben régebbi) irodalmi szövegek köré épül, részint pedig nem is (hagyományos vagy szoros értelemben vett) irodalommal foglalkozik. Urecky Eszter tanulmányán kívül itt van a 16. századi Alexander Hardy tragédiájának elemzése (Liktör Eszter), *A velencei kalmár* 2004-es filmadaptációjának analízise (Őry Katinka); ez után jön a Vágási Feri-írás, majd Réti Zsófia esszéje a posztoszocialista emlékmű- és traumafeldolgozás-kultúráról. Az utolsó három írás a média világába vezet: Máté Éva Gyöngy videoklipeket tárgyal (Justin Timberlake és 50 Cent), Szabó Orsolya Charlie Sheen botrányát, Áfra János pedig a számítógép közvetítette kép (és szöveg) sajátosságait.

Túl a seregszemlén és a méltatáson, érdemel ez a kiváló kötet annyit, hogy kritikai megjegyzéseket is kapjon — éppen mert színvonalat és nagy ígéretet jelent. Először is néhány írás stílusa megért volna egy kis szerkesztői beavatkozást — vannak szerzők, akik még gyakorlatlanul, kevésbé gondozottan írnak. Vannak azután szerkezeti (gondolatmenetbeli) hiányosságok: a Csáth-tanulmány esetében hiányoltam például valami összegzést, tanulságot; a Kosztolányi-írásban fölöslegesnek tartom a más médiumokra (fotó, film) történő hivatkozást, de felvethette volna a szerző, hogy akár a történetmondás, akár az utazó alakjának megképzése (aki azután kész verbális mintákat kínál) ugyancsak fontos eleme az útleírásnak. Talán túl komoly technikai nehézségeket okozott volna, de a Shakespeare-film elemzéséből hiányolom a képkompozíciók bővebb említését — e nélkül a film és a színház különbsége sem elég pregnáns. Takács Zsuzsa, Borbély Szilárd és Mestyán Ádám költészete túl soknak tetszik ahhoz, hogy beleférjen egy rövid tanulmányba — másfelől meg a névsor alaposan bővíthető volna, a kortárs lírában egyre fontosabb — így vagy úgy — a test és a róla szóló diskurzus. Szívesen vettem volna a Sheenről szóló írásban valamiféle (akár történeti) kitekintést a botránkoztatás (más) formáira (ha már a cím Guevarát említi).

De könnyen lehet, hogy mindezek a morgolódások csak a korábban emlegetett jótékony *rések* észleléséből fakadnak — vagyis hogy az olykori elégedetlenség a továbbgondolásra ösztönöz. Nem tudom. Mindezzel együtt vagy éppen ezért: érdemes belevetnünk magunkat, tanulságos és remek időtöltés.

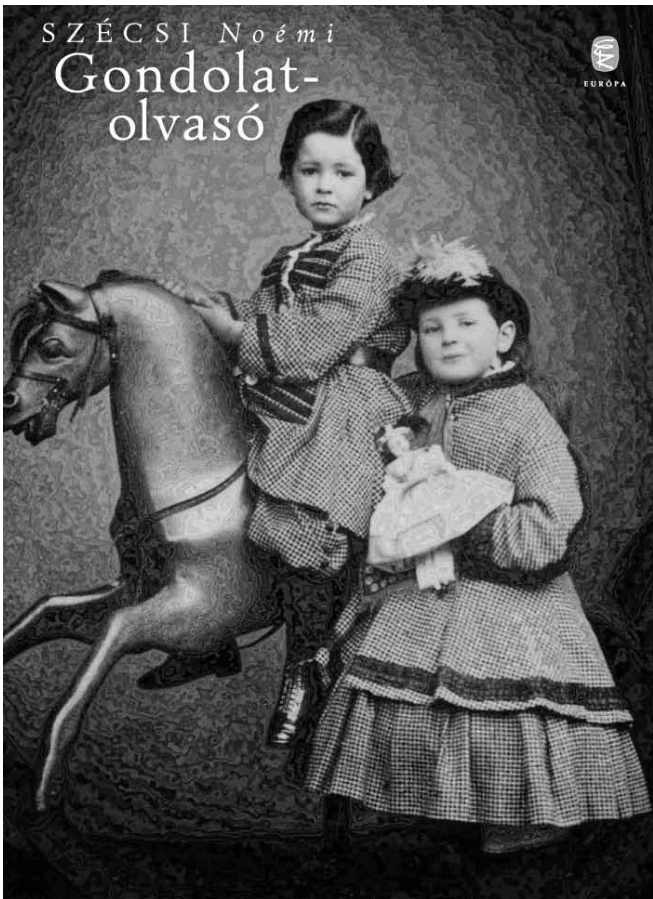

Szécsi Noémi *Gondolatolvasó* című regénye a *Nyughatatlanok* (Európa, 2011) folytatása, a második darabja annak a családtörténeti trilógiának, amelyre a szerző több interjúban is utalt. Az új könyv bizonyos értelemben éppúgy tekinthető a történelmi regény műfaji átértelmezésének, ahogy a trilógia első darabja: a cselekmény háttérét a 19. század végi Európa történelmi és társadalmi viszonyai jelentik, azonban a nemzeti vagy nemzetközi történelem közvetítése, a történelmi események direkt ábrázolása nem célja a szövegnek. A korszakok átértékelése Szécsi Noémi történelmi regényeiben nem a történelemkritikai attitűdből, a történetek elbeszélhetetlenségének tapasztalatából adódik, hanem annak következménye, hogy a szerző mindig speciálisan választja meg a mikrotörténelmi közeget, azt a látószöveget, amelyből az eseményekre rálátunk. Nemcsak a *Nyughatatlanok*, hanem a *Kommunista Monte-Christo* (Tericum, 2006) és az *Utolsó kentaur* (Ulpius-ház, 2009) című „társadalmi lektűr” is egyedi nézőpontból, alulról láttatja az történeket: mindhárom mű történelemszemléletére jellemző, hogy az egyén szerepvállalására helyezi a hangsúlyt, érzékelteti, hogy minden ember hétköznapi cselekvések (vagy a cselekvések hiánya révén) egyszerre aktív résztvevője és elszenvetője is a történelemnek.

A *Gondolatolvasó* a Bárdy család második generációjának, Aimée és Rudolf gyermekeinek érvényesülését, szereplehetőségeit mutatja be: a siket Fülöp 19 évesen, retrospektív módon, korlátozott fókusszal beszél el az eseményeket, a napló és a belső beszéd retorikai stratégiáit idézi, a mű fejlődésregényként is olvasható. Míg a *Nyughatatlanok*ban a női főszereplő, Aimée látásmódja volt meghatározó, és ennek megfelelően a női szereplehetőségek és hétköznapi jelentették azt a termékeny kontextust, amely a 19. század újszerű feldolgozására alkalmat adott, addig a *Gondolatolvasó* hangsúlyozottan férfítörténet. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy a siketség mint a másság egy formája mennyiben módosítja a világ megismerésének, és ezáltal a személyiség és identitás kialakulásának folyamatát, illetve hogy a fogyatékos mennyiben korlátozza a 19. századi férfi társadalmi szerepválasztását. Egy olyan korszakban, amelyben a siketség társadalmi és gyógyászati megítélése, pozíciója egyaránt ambivalens, a hallás hiánya voltaképp a világ és a másik megértésének akadályává válik: a gyermek Fülöp számára az események

nem alkotnak összefüggésrendszert, különálló, integrálásra váró tapasztalatokként jelentkeznek. Számára a valóság dolgai közötti különbség, hasonlóság vagy egyéb viszony meghatározása is problematikus, és nincs ez másként az őt körülvevő emberek, családtagok esetében sem. Már a regény első oldalán találkozunk ezzel a dilemmával: a megszólítás mint a családi vagy társadalmi hierarchia elsődleges kommunikációs szegmense, egy siket számára nem jelöl semmilyen viszonyt, ezért Fülöp nem tud mit kezdeni azzal a konvencióval, hogy a felnőtt férfiak idősebb hajadon lánytestvérüket „nővérüknek” nem, csak „húguknak” nevezhetik: „Amikor tizenhat éves lettem, apánk értésemre adta, hogy ezentúl húgomnak kell hívnom a nővéremet. [...] Néztem rá jelentőségteljesen, hátha maga is ráébred a tévedésére. Már megint túlhevült a nevelői feladattól. Én soha nem szólítottam nővéremnek a nővéremet. Ezért húgomnak sem fogom szólítani. Nem szólítom sehogyan.” (7) Hasonló módon a megnevezés hiánya teszi értelmezhetetlenné a család fogalmát: „Első éles emlékeim egyike, hogy anyám hatalmas hassal, derekát megtámasztva sétálgat a villa kertjében. Sokáig azt sem tudtam, a sok velünk élő kisdedből melyik a mi fajtánk, melyik nem. A húgomban — akkoriban még a nővérem volt — biztos voltam, születésem óta láttam magam körül.” (9)

Nagy erénye a könyvnek, hogy a másság, a kívülállás, a magány tapasztalatát elsősorban a nyelvhasználat segítségével, a kommunikációs metódusok reflektáltságával érzékelteti, a regény tulajdonképpen újra meg újra, különböző variációiban tematizálja a nyelv és gondolkodás, valamint a nyelv és megismerés filozófiai problémáját. A nyelvhez való viszony éppúgy az intimitás korlátozottságát érzékelteti, ahogy a *Nyughatatlanok*ban is, azonban míg ott az anyanyelv és az idegen nyelv feszültsége, az emigránsok multikulturális közege a személyesség különböző változatait, fokozatait feltételezte, addig az új regényben a főszereplő saját belső nyelv és világ kialakítására kényszerül. A körülötte lévő személyeket valamilyen motivált névvel azonosítja, jellemző látható tulajdonság vagy a név elhangzásakor látni vélt szájmozgás alapján (pl. Homlok, Tita, Bébé), a viszonyokat és érzelmeket sejtései alapján próbálja „lefordítani” a maga által értelmezhető nyelvre. A kimondott információk, narratív struktúrák helyett látványok, benyomások alkotják Fülöp magánvalóságát, amely (és az általa közvetített családtörténet, történelmi kontextus) voltaképp metonimikus viszonyban van a tényleges történésekkel, és az elbeszélő önreflexivitásának köszönhetően ez a különállás egy pillanatra sem függesztődik fel. A látvány, a vizualitás mint a valóság megismerésének elsődleges eszköze mindvégig domináns marad, különösen érdekes példa erre az a szöveghely, ahol Fülöp számára a nyelv maga is materiális hordozójában, vizuális jelek halmazaként, az írás médiumában válik megfoghatóvá, a saját név pedig identikussá lesz: „A tanárunk felírta a táblára, hogy Philip. Ahogy a betűsorra mutatott, úgy formálta a száját, ahogyan az engem megszólító emberek ajkán már láttam. Nyilvánvalóan addig is Philip voltam, de csak attól kezdve éreztem magam Philipnek.” (35)

Fülöp elbeszélése intraperszonális magánszöveg, ezért nem érvényesek rá azok a szabályok, amelyek a 19. századi társalgást jellemezhetnék, és az elbeszélőnek morális tiltásokkal sem kell számot vetnie. A regény nyelviségének rétegzettségéhez, a korabeli társadalmi tabló komplexitásához járulnak hozzá azok a helyek, amelyek a szexualitás különböző, szokványos és rendhagyó formáit írják le: Fülöp elbeszélése eltérő nyíltsággal, eltérő kompetenciával szól a házastársi viszonyokról, a családtörténet sötét feltáiról (például a visszatérő kérdés, hogy kitől örökölhette a siketségét Fülöp), a nemi vágyról, a homoszexualitásról, a prostitúcióról, a fetisizmusról, a nemi erőszakról stb. A szerző finom eszközökkel érzékelteti a kiszolgáltatottságot, azt, hogy aki siket, az alárendelt a családban és a társadalomban egyaránt. Róla csakis nélküle hoznak döntéseket, hiszen nem tud nemet mondani; szocializálódása a női társaságban történik, hiszen a férfi foglalatosságoktól fogyatékosága miatt visszatartják; és felnőtt férfiként nincs lehetősége teljes életet élni (amennyiben ez alatt a klasszikus 19. századi férfi szerepet, a családfenntartó férj típusát értjük), legfeljebb „bátyként”, nővére/húga gardedámjaként fel lehet meg a konvencióknak. A *Gondolatolvasó*ban a társadalmi szerep kérdése a modernizációs folyamatokkal fonódik össze: nagyon árnyaltan, komplex módon jelenik meg a regényben a kon-

venciók felszámolásának lehetősége és igénye. Mindenekelőtt a társadalmi érvényesülés kérdése válik ilyen problémává: Fülöp intellektusa, szellemisége predesztinálná egy rendkívüli karrierre, amely azonban későn és kevésbé eredményesen sikerül. A kariertörténeti szál azonban alkalmat ad arra, hogy a hatalmas kultúr- és társadalomtörténeti anyag, a történelmi utalásrendszer, amelyet Szécsi Noémi mozgat, észrevétlenül belesimuljon a cselekménybe, például a siketek jogérvényesítő küzdelmei, a szájról olvasók és jelnyelv-pártiak vitája, a színházi élet és norma, vagy a korabeli bentlakásos iskolarendszer jellemzése kapcsán.

Szécsi Noémi trilógiájának második darabja remek könyv, amely Fülöp szűk fókuszú elbeszélésén keresztül nem csak a végletes magányt képes megmutatni, a szerző (ezúttal is) újraérti a történelmet, és megteremt egy világot: a forradalmakon, nemzeti küzdelmeken túli, de nem kevésbé kegyetlen „másik” 19. századot.

Balajthy

Ágnes

Az

idegenség

szelleme

(Kun

Árpád:

Boldog

Észak.

Magvető,

2013)

Kun Árpád frissen megjelent regényének címe nem csekély várakozást támaszt az olvasóban: hiszen sem az Észak, sem a boldogság nem tartozik a magyar prózairodalom kedvelt témái közé. A könyv első mondatai ehhez képest jókora meglepetéssel szolgálnak, hiszen egy afrikai férfi tekint bennük vissza élete boldognak igazán nem nevezhető eseményeire: „Meghaltak sorban nagyapám, apám, anyám. [...] A haláluk kellett hozzá, hogy újrakezdődjön az életem, és elutazzam Beninből.” (7) Mielőtt elbeszelné eme újrakezdés történetét, a regény első részében Aimé Billion a Beninben eltöltött éveiről számol be, ahol egy afrikai anya és a félig vietnami, félig francia származású apa fiaként nőtt fel, elsősorban a nemzetközi internátus diákjaként, de azért a vudu javasemberként tevékenykedő, bölcs nagyapa tanításait is magába szívva. A családtagjai részéről nem sok szeretet kapó, az intimitás bármilyen formájától felnőttként is visszariadó Aimé magányos európainak érzi magát a joruba környezetben — egészen addig, míg át nem kerül Franciaországba, ahol persze már azzal kell szembesülnie, hogy mindenki afrikaként tekint rá. A férfi, aki itt sem leli helyét, végül egy hirtelen elhatározással Norvégiában köt ki: döntése részben annak köszönhető, hogy már Afrikában megismerkedett a norvég misszió cseppet sem erőszakos, inkább nagy türelmű, a beniniek jóindulatát csakis muffinnal és lekváros gofrival elnyerő hittérítőivel. A második részben azt tudhatjuk meg, hogy hősünk miként telepszik le az ország egyik eldugott, tengerparti zugában, ahol beteggondozóként elhelyezkedve Kakashalom járás legidősebb lakóit látja el. A regény utolsó harmadában bekövetkező változás viszont Aimé világának már nem a külső, földrajzi koordinátáit érinti. Rácáfolva ugyanis azokra a toposzokra, melyekben az északi országok időjárási viszonyai és lakóinak vérmérséklete között létesülő analógia a főszereplő, végül itt, a nagy fagyok és hosszú telek földjén válik képessé arra, hogy átadja magát a meghittség és a kötődés örömének. Egy fejlődésregény, mondhatnánk a *Boldog Északról*, ha a személyiségfejlődés ideája nem állna távol a vudu szubjektumfelfogásától: „Nagyapám szerint saját énünk a legnagyobb illúzióink. Miközben azt hisszük, hogy a lelkünk, érzéseink, emlékezetünk, vágyaink hozzánk tartoznak, azok valójában mind olyan szellemek, amelyek bennünk találkoztak

72

73